

קדש

לע"נ אמי מורתי מרים, בת אהרן ואלה למלה
שנספו בשואה

במאמר זה נבחן את מקום החטא של משה ואהרן, קדש. לא נעסוק כאן בזיהוי הגיאוגרפי של המקום - על כך נכתב רבות; נתמקד בשאלה אם קדש זו זהה לקדש שבה היה חטא המרגלים. גם בשאלה זו דנו המפרשים¹ והחוקרים². וכך כותב הרמב"ם במורה הנבוכים:

"כלומר המרחק אשר בין חורב אשר באו אליו בכוונה כמו שציווה יתעלה 'תעבדון את האלהים על ההר הזה' (שמות, ג', יב) ובין קדש ברנע שהוא התחלת היישוב כמו שנאמר בכתוב: 'והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך' (במדבר, כ', טז); הדברים נאמרו אחר חטא משה, ואותו המרחק מהלך אחד עשר יום כמו שאמר 'אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע' (דברים, א', ב)"
(מו"נ, חלק ג, פרק נ).

מדברי הרמב"ם יוצא שקדש הנזכרת בעניין חטאו של משה זהה לקדש ברנע הנזכרת בחטא המרגלים! נמצאנו למדים שישראל היו "חוזרים ומטורפים" במשך ארבעים שנה במדבר, ובשנת הארבעים הגיעו בעצם לאותו מקום שבו היו בשנה השנייה לצאתם ממצרים. גישה זו מעוררת כמה קושיות:

¹ ראה סדר עולם, פרק ח: "והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה וגו'. י"ט שנה היו חוזרין ומטורפין וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע..."

בגישתו של רש"י נקודה זו אינה ברורה. שכן במקום אחד אומר רש"י "ושני קדש היו" (במדבר, ל"ב, ח), ד"ה מקדש ברנע). ובמקום אחר (דברים, א', מו, ד"ה ותשבו בקדש) הוא מצטט את סדר עולם רבה ומוסיף "וחזרו לקדש".

הרמב"ן ואבן עזרא סבורים ששתי קדש היו. ראה אבן עזרא, במדבר, כ', יד; רמב"ן, במדבר, כ', א, ד"ה "וישב בקדש". אולם לדעת אבן עזרא, כל השנים שישראל היו במדבר הם שהו **במדבר קדש** (ע"ן גם בדבריו בקהלת, ט', ב; במדבר, כ', א).

² ראה: י' אהרונ' ערך 'קדש', אנציקלופדיה מקראית, כרך ז (תשל"ח), עמ' 39-44; ח' בר-דרומה, קדש ברנע, ירושלים, תשמ"ג; כהן-רודולף, קדש ברנע, ירושלים, תשכ"ז; פ' נאמן, ערך 'קדש', אנציקלופדיה לגיאוגרפיה מקראית, תשכ"ו, כרך ד, עמ' 1343-1347: מ' סוליאלי, מ' ברכוז (עורכים), לקסיקון מקראי, תשכ"ח, כרך ב, עמ' 780; א"ח רוזנברג, אוצר שמות, ניו יורק, תרפ"ג, עמ' 84-85.

א. קדש הנזכרת בחטא המרגלים היא במדבר פארן (במדבר, י"ג, כו), ואילו קדש הנזכרת בעניין חטא משה היא במדבר צין (שם, כ', א). כיצד אפשר אפוא לטעון שמקום אחד הוא? ב. שם המקום שונה בשני המאורעות: השם 'קדש ברנעי' מוזכר בהקשר של חטא המרגלים (במדבר, ל"ב, ח; דברים, א', ב, יט; ב', יד; ט', כג; יהושע, י"ד, ו-ז) ואילו השם 'קדש', ללא שם לוואי, מציין את מקום החטא של משה (במדבר, כ', א, יד, טז, כב; ל"ג, לז; שופטים, י"א, טז-יז).³

דומני שאפשר להציע פתרון לשאלות אלו, ובכך תיושב הגישה שהבאנו בשם הרמב"ם.

באשר לשאלה הראשונה - מתוך פרשת המרגלים עולה כי קדש יושבת בתווך בין שני מדבריות, מדבר פארן ומדבר צין,⁴ שהרי המרגלים נשלחים מקדש שבמדבר פארן והמקום **הראשון** שאליו הם מגיעים הוא מדבר צין:

"ויעלו ויתרו את הארץ **ממדבר צן** עד רחוב לבא חמת"

(במדבר, י"ג, כא).

ואם כך הדבר, צריך להבין מדוע בחרה התורה לציין בחטא המרגלים שקדש היא במדבר פארן, ואילו בחטא משה נאמר שקדש היא במדבר צין?

אולי יש מקום להציע שמדבר פארן קיבל את שמו מישמעאל, שנאמר עליו "והוא יהיה **פרא אדם**" (בראשית, ט"ז, יב). לאחר שהוא מגורש מבית אברהם הוא מתיישב במדבר **פארן** (שם, כ"א, כא), ואמו, הגר **המצרית**, לוקחת לו אישה מארץ **מצרים**.

ישראל באו למקום זה בשנה השנייה לצאתם מארץ מצרים, וחשו זיקה, ואולי אפילו שייכות, למצרים (כעולה מפרשת המרגלים: "לו מתנו בארץ מצרים... הלא טוב לנו שוב מצרימה... נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר, י"ד ב-ה)). ציון מקומה של קדש במדבר פארן הוא חלק מתפיסת ההוויה המצרית של ישראל.

לא כן בשנת הארבעים, כאשר דור יוצאי מצרים כבר מתו ודור באי הארץ עומדים בפני כניסתם לארץ. בעת הזאת קדש נזכרת כשוכנת במדבר צין, מדבר שהוא חלק מנופה של ארץ ישראל (שם, י"ג, כא) ואף מציין את גבולה (שם, ל"ד, ד).

עניין נוסף הטעון בירור הוא משמעות השם קדש **ברנעי**, המוזכר בפרשת המרגלים. חוקרים שונים לא ציינו או לא מצאו משמעות לשם זה,⁵ ואולי ניתן להציע משמעות לשם זה ולגדור במקום שלא גדרו אחרים.

³ באשר ליוצאים מן הכלל: א. השם 'קדש ברנעי' מופיע גם בתיאור גבולות הארץ ובתיאור כיבושם בדי יהושע (במדבר, ל"ד, ד; יהושע, י, מא; ט"ו, ג). ב. השם 'קדש' ללא שם לוואי מוזכר פעמיים גם בהקשר של חטא המרגלים (במדבר, י"ג, ו; דברים, א', מו). ראה להלן, הערה 6.

⁴ לדעת התוספות (שבת, פט, ע"א, ד"ה צין) מדבר פארן ומדבר צין הם מדבר אחד גדול. י"צ מושקוביץ מעלה את האפשרות שמדבר פארן כלל גם את מדבר צין (פירוש 'ידעת מקרא' לבמדבר, ל"ב, הערה 14).

⁵ החוקרים השונים שצינתי בהערה 2 אינם מתייחסים לנושא, וגם מנדלקרן אינו מסבירו בקונקורדנציה שלו. מילון B.D.B. מציין שהמשמעות של 'ברנעי' אינה ידועה. קוהלר ובאמגרטר L. Koehler & W.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ייתכן שהשם 'ברנע' מורכב משתי מלים: 'בַר' - 'מלשון שדה, מדבר, בהוראת חוץ' (כדברי מאנדלקרן בקונקורדנציה, ערך 'ברי') "יחלמו בניהם ירבו בבר" (איוב, ל"ט, ד); 'נע' - כפשוטו, לשון תנועה. בני-ישראל מצווים לאחר חטא המרגלים להמשיך ולנוע במדבר מחוץ לארץ ישראל, וכפי שנאמר בסמוך למקום שבו מופיע לראשונה השם 'קדש ברנע': "ויחר אף ה' בישראל ויִנְעַם בַּמִּדְבָּר אַרְבַּעִים שָׁנָה" (במדבר, ל"ב, ג). מתוך דברים אלו עולה שהמקום נקרא 'קדש'. ואולם כאשר משה מספר על חטא המרגלים או כשהוא מציין את ההשלכות של אותו החטא הוא מוסיף את הכינוי 'ברנע' כביטוי לעונשם של ישראל⁶.
על-פי תפיסה זו נראה להציע הסבר חדש לפסוק שנאמר לעם אחרי חטא המרגלים: "והעמלקי והכנעני יושב בעמק, **מחר** פנו וסעו לכם המדבר **דרך ים סוף**" (שם, י"ד, כה). נשים לב לפסוק שנאמר בשנה הארבעים, לאחר חטא משה: "ויסעו מהר ה**הר דרך ים סוף**" (שם, כ"א, ד). אפשר שרק בסוף ארבעים שנה המשיכו ישראל להתקדם לקראת כניסה לארץ, וימחר' שנאמר אחר חטא המרגלים הוא לאחר זמן⁷.
דברים ברוח זו משתמעים מדברי משה, כאשר הוא מתאר את העונש של חטא המרגלים:

Baumgartner, [eds.], *Lexicon Veteris Testamenti Libros*, 1958, p. 826
The Interpreter's Dictionary of the Bible (ניו יורק, 1962, כרך 3, עמ' 1) כותב שמשמעות 'ברנע' אינה ידועה, ומעלה השערה ש'ברנע' הוא שמו של אדם, בדומה ל'ברע' ו'ברשע' (בראשית, י"ד, ב).

[תודתי לפרופ' יעקב קליין מאוניברסיטת בר-אילן, שסייע לי בסקירה זו].
במקום אחר מופיע השם 'קדש ברנע' בתיאור גבולות הארץ: "...ועבר צנה וְהָיָה תוצאותיו מנגב לקדש **ברנע**" (במדבר, ל"ד, ד), ולכאורה אין כאן כל התייחסות לחטא המרגלים.
קודם שנענה על קושי זה יש לשאול שאלה נוספת: אם הגבול עובר "מנגב לקדש ברנע" יוצא שקדש ברנע עצמה היא בתוך ארץ ישראל; האם ייתכן שבשעה שישאלו שאלו מרגלים היו הם עצמם בתוך הארץ? קשה לטעון כך, ועוד יותר קשה להסביר את עונשם של ישראל שלא ייכנסו לארץ! בחזקונו על התורה נדחק להסביר ששתי 'קדש ברנע' היו, וזו גם אחת השיטות שמביא רבנו יוסף בכור שור על אתר (ד"ה מנגב לקדש ברנע). ר' חיים פלטיאל כותב: "ונראה דהתם הכי פירושו: מנגב לקדש ברנע - לדרום של ברנע היה סוף ולא קדש ברנע עצמו" (פירושי התורה לר' חיים פלטיאל, דברים א', יט; ולא נהירים לי הדברים).

אם 'קדש' ו'קדש ברנע' הם מקום אחד אפשר להסביר שבתקופת המרגלים הייתה קדש ברנע מחוץ לארץ ישראל, ולאחר הניצחון על מלך ערד (במדבר, כ', ג - אחרי חטא משה) סופח המקום לארץ ישראל, בדומה למה שקרה לנחלת ראובן, גד וחצי המנשה כנוכר בסמוך (שם, טו), ומעתה נכלל בגבולות הארץ. מתוך ראייה זו אפשר להשיב גם על הקושיה הראשונה, ולומר שהתורה באה להדגיש במיוחד כי הגבול עובר מנגב לקדש **ברנע**: כלומר, המקום שבו צוו לנוע מחוץ לארץ נכלל עתה בגבולות הארץ. הזכרנו לעיל (הערה 3) כי מקום שילוח המרגלים מכונה פעמיים 'קדש' ולא 'קדש ברנע'. דומה שניתן ליישב שני מקומות אלה על-פי תפיסתנו במשמעות השם **ברנע**. בפעם הראשונה התורה מספרת שבני ישראל הגיעו לקדש (במדבר, י"ג, כו). בשלב זה העם טרם חטא וטרם נענש, וממילא מובן מדוע המקום נקרא 'קדש'. בפעם השנייה משה מתאר את הישיבה בקדש: "**ונושב בקדש** ימים רבים כימים אשר **ישבתם**" (דברים, א', מ), ולכן אין הוא מזכיר את שם-הלוואי 'ברנע', המצביע על כך שישאל היו צריכים לנוע במדבר.

⁷ יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא אחר זמן" (רש"י, שמות, י"ג, יד, ד"ה כי ישאלך בנך מחר).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

"וּטַפְּכֶם אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לְבוֹ יִהְיֶה... הִמָּה יָבֵאוּ שְׂמָה וְלֹהֵם אֲתַנְנָה וְהֵם יִירְשׁוּהָ. וְאַתֶּם פָּנּוּ לָכֶם וְסָעוּ הַמַּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יָם סוּף... וְתִשְׁבּוּ בַקֶּדֶשׁ יָמִים רַבִּים... וְנִפְן וְנִסְעוּ הַמַּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יָם סוּף כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי וְנִסַּב אֶת הַר שְׁעִיר יָמִים רַבִּים" (דברים, א', לט - ב', א).

המאורעות שאחר חטא המרגלים וחטא משה אף הם מצביעים על זיקה בין קדש ברנע של פרשת המרגלים ובין קדש של פרשת חטא משה, ומחזקים את הגישה המדברת על קדש אחת. לאחר חטא המרגלים ישראל נוכחו לדעת שאין הם נכנסים לארץ "ויעפלו לעלות אל ראש ההר... וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכוס ויכתום עד החרמה"⁸ (שם, י"ד, מד-מה). דבר דומה קרה אחר חטא משה. משה עולה עם אהרן אל הר ההר לעיני כל העדה - "וימת אהרן שם **בראש ההר**" (שם, כ', כח). ומיד אחר כך - "וישמע הכנעני מלך ערד... כי בא ישראל דרך **האתרים**" (שם, כ"א, א). הכנעני⁹ שומע שישראל באים בדרך שהלכו בה המרגלים (רש"י, רשב"ם, מדרש הגדול); הוא זוכר את התבוסה שנחלו ישראל לפני שלושים ושמונה שנה, ומתנפל על העם. ואולם, שלא כבפעם הקודמת, ישראל מכים בכנענים: "ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום **חרמה**" (שם, ג).

לבסוף כדאי לציין שהזיקה בין 'קדשי' של חטא המרגלים ו'קדשי' של חטא משה עולה גם מהקשר הפרשיות הדומה בשני המקרים. קודם לחטא המרגלים מסופר על מרים המוציאה דיבה ונענשת בכך שהיא נהפכת למצורעת ונחשבת **כמת**, כפי שאהרן אומר בתפילתו: "אל נא תהי **כמת**..." (שם, י"ב, יב). ואילו קודם לחטא משה התורה מספרת על מותה של מרים: "**ותמת** שם מרים ותקבר שם" (שם, כ', א).

לאחר יישום העונש של חטא המרגלים, כשישראל נוכחו לדעת שאינם יכולים להיכנס ישירות לארץ (שם, י"ד, מה), מוזכרת פרשת הקרבנות: "וידבר ה' אל משה לאמר... כי תבואו אל ארץ מושבותיכם... ועשיתם אשה לה' עלה או זבח לפלא נדר או בנדבה או **במועדיכם**..." (שם, ט"ו, א-ב). זהו גם עניינה של הפרשה שלאחר יישום עונשו של משה, היינו אחרי מינוי יהושע: "וידבר ה' אל משה לאמר. צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי **במועדו**" (שם, כ"ח, א)¹⁰.

⁸ שד"ל מעלה את האפשרות שזו אותה חרמה שמצינו לאחר חטא משה (במדבר, י"ד, מה).

⁹ על-פי המדרש, "הכנעני" הוא עמלק שמוזכר אחר חטא המרגלים (תנחומא חקת, י"ח), וכן פירש רש"י (במדבר, כ"א, א, ד"ה יושב הנגב).

¹⁰ סמיכות הפרשיות בין דיבת מרים לשליחת המרגלים: ענייני דיבה (תנחומא, שלח, פ"ח, ורש"י על אתר); סמיכות הפרשיות בין מות מרים לחטא משה: מים בזכות מרים (תענית, ט, ע"א ורש"י על אתר); סמיכות הפרשיות בין פרשת המרגלים לפרשת הקרבנות: לנחמם ולהבטיחם כי יבואו אל הארץ (רמב"ן ואבן עזרא על אתר); סמיכות הפרשיות בין מינוי יהושע לפרשת קרבנות, לפי שמשא לא נכנס לארץ ציווה עליו להגיד את פרשת הקרבנות (אבן עזרא ועיין אור החיים על אתר, ד"ה צו את בני ישראל).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ועניין נוסף הקשור לסמיכות הפרשיות: בתחילת ספר דברים מתאר משה את קורות העם במדבר, ובתוך עניין חטא המרגלים הוא מציין גם את חטאו (דברים, א', לז). הרבה התחבטו הפרשנים מדוע משלב משה בדבריו שני מאורעות שקרו בהפרש זמן של שלושים ושימונה שנה. הרמב"ן מסביר "כי רצה להזכיר יחד עונש כל הנמנעים מעבור אל הארץ כי הכול בגרמת עוונותיהם"¹¹. לאור דברינו ניתן גם להוסיף ששני המאורעות שצירפם משה, חטאם של ישראל וחטאו שלו, אירעו **באותו המקום** ממש, בקדש.

¹¹ לדעת ספורנו, ה' רצה למנוע ממשה להיכנס לארץ כדי שתתקיים הגזרה של חטא המרגלים - בכייה לדורות (ואילו היה משה נכנס לארץ לא היו גולים ממנה). בעל העמק דבר מסביר את הקשר לעניין מינוי יהושע בהמשך הפרשה. אברבנאל מוצא מתוך הקשר זה סימוכין לשיטתו שיקר חטאו של משה היה בחטא המרגלים.